

Bosna i Hercegovina
Босна и Херцеговина
Regulatorna agencija za komunikacije
Регулаторна агенција за комуникације

„Utjecaj televizije na djecu i maloljetnike”

Stručni elaborat

Sarajevo, decembar 2009.

Stručni elaborat na temu „Utjecaj televizije na djecu i maloljetnike” pripremile su, na zahtjev i u dogovoru s Regulatornom agencijom za komunikacije BiH, prof. dr. Nada Korać sa Univerziteta u Kragujevcu, mr. Ivana Zečević sa Univerziteta u Banja Luci i prof. dr. Jasna Bajraktarević sa Univerziteta u Sarajevu.

Sadržaj

prof. dr. Nada Korać

Zaštita djece od neprimjerenih televizijskih sadržaja: zašto i kako? 4

mr. Ivana Zečević

Scene nasilja i njihov utjecaj na djecu 9

prof. dr. Jasna Bajraktarević

Utjecaj televizije na djecu 14

prof. dr. Nada Korać

Zaštita djece od neprimjerenih televizijskih sadržaja: zašto i kako?

Da bi se pokušalo odgovoriti na ova pitanja, potrebno je najprije skrenuti pažnju na ogromne razlike među djecom različitih uzrasta, u pogledu načina na koje prate i razumiju ono što gledaju na televiziji (i, šire, ekranskim medijima - film, televizija, Internet). Imajući u vidu ovu heterogenost, usredsrijedit ćemo se ovdje, prije svega, na djecu mlađih uzrasta, iz dva osnovna razloga: što je mlađe, dijete je osjetljivije na sve vidove sredinskih utjecaja, uključujući i one negativne. S druge strane, mlađe dijete je podložnije kontroli od strane odraslih, uključujući i vidove kontrole o kojima je ovdje riječ – one koji treba da ga zaštite od neprimjerenih televizijskih sadržaja. Ukratko, usredsrijedit ćemo se na djecu mlađih uzrasta zbog toga što su ona istovremeno i najranjivija i najlakše ih je zaštititi. Pozabavit ćemo se najprije time kako djeca prate i razumiju ono što gledaju na televiziji, šta sve utječe na ove procese i kako se oni mogu usmjeravati.

Kako djeca gledaju televiziju

Istraživanja načina na koje djeca gledaju i razumiju TV programe započela su kasnih šezdesetih godina prošlog stoljeća, dakle prije pedesetak godina. Sve negdje do sredine osamdesetih, djeca su uglavnom shvatana kao pasivni primaoci utisaka, čija pažnja je čvrsto vođena i kontrolisana onim što su neki istraživači nazvali “vizuelni vatrometi” – brzi rezovi, intenzivan ritam, obilje pokreta i boja. Ne može se, zaista, poreći da bar dio nesumnjive moći televizije (i ekranskih medija uopće) počiva upravo na mogućnostima privlačenja i zadržavanja pažnje.

Sudeći po nešto kasnijim nalazima, međutim, izgleda da su načini na koje se pažnja privlači i zadržava znatno drukčiji nego što se to u početku smatralo. Moglo bi se, naime, reći da dijete program “nadgleda” prvenstveno – ušima. Dok je televizor uključen, dijete se može baviti raznim drugim aktivnostima (igranje, čitanje, razgovor ...), a u trenutku kad čuje neki od zvučnih signala (“džingl”, muziku ili glas nekog lica) koji najavljuju njemu zanimljiv i razumljiv sadržaj, ono usmjerava pogled ka ekranu. On će tamo i ostati sve dok traje takav (razumljiv i zanimljiv) sadržaj. Integralni dio tog sadržaja je, svakako, i njegova forma: pažnju će duže držati brz ritam, pokreti, rezovi isl. ali samo do određene granice, koja je određena prije svega *razumljivošću*. Kad to što gleda prestane da mu bude razumljivo, dijete će se vratiti svojoj prethodnoj aktivnosti. Pažnja s kojom dijete prati TV program nije, dakle,

pasivna i automatska reakcija usmjeravana i kontrolisana isključivo vanjskim činiocima, već svjesna aktivnost koja je prvenstveno u službi *razumijevanja*.

Dok je ovaj mehanizam privlačenja i zadržavanja pažnje u suprotnosti s prvobitnim istraživačkim pretpostavkama kad je riječ o maloj djeci, on je jasno potvrđen u iskustvu svakog starijeg djeteta i, naravno, odraslog. Od najmlađih uzrasta nadalje, dakle, gledalac prati ono što razumije. Kad je o razumijevanju riječ, međutim, ne samo između djece i odraslih, nego i među samom djecom, pojavljuju se velike razlike.

Kako djeca razumiju televiziju

Ovo pitanje je najdirektnije vezano za ono koje, inače, najčešće postavljaju novinari: kako televizija utječe na djecu? Način i stepen utjecaja televizije na dijete zavisi umnogome od toga kako ono *tumači* ono što gleda. Ovo zavisi od mnogih činilaca: trenutnih ili trajnih interesovanja, emotivnog stanja, intelektualnih sposobnosti i uzrasta. Sudeći po nalazima brojnih istraživanja, uzrast je onaj od ovih činilaca koji stvara najviše sistematskih razlika među djecom.

Nalazi istraživanja uzrasnih razlika u razumijevanju televizijskih sadržaja (filmova i dramskih programa) iznenadili su i same istraživače. Pokazalo se, naime, da je razumijevanje ovih programa kod ispitivane djece bilo veoma ograničeno i fragmentarno. Tako se, na primjer, sedmogodišnjaci i osmogodišnjaci sjećaju svega nešto više od polovine podataka bitnih za razumijevanje priče, a njeno potpuno razumijevanje (samo na osnovnom, dijegetičkom nivou) javlja se tek na uzrastima od 12 – 13 godina.

Čak i kad razumiju sve ključne događaje u nekom programu, sedmogodišnjaci i osmogodišnjaci često ne razumiju kako su ti događaji povezani. Drugim riječima, ova djeca obično ne prepoznaju da je neka ranije viđena scena izazvala događaje u nekoj kasnijoj sceni. Razumijevanje ovakvih uzročno-posljedičnih veza dodatno je otežano ako uzroci nečijih postupaka nisu vidljivi – kao kada su ti postupci izazvani osjećajima. Ovakvo (ne)razumijevanje dovodi do toga da mlađa djeca iz istog programa često primaju sasvim različitu poruku od one koju primaju starija djeca i odrasli. Moralna procjena nečijeg nasilnog postupka, na primer, zavisi od toga da li se lice brani ili nekog napada, ali – da li je dijete razumjelo o kojoj je od ove dvije mogućnosti riječ?

Razumijevanje i efekti televizijskog nasilja

Istraživanja načina na koje djeca razumiju televiziju veoma često su se bavila nasilnim sadržajima. Nalaz koji je posebno značajan tiče se sklonosti djece da imitiraju agresivno ponašanje viđeno na TV programima. Pokazalo se da su, kad su scene agresija bile jasno i blisko vremenski povezane sa socijalno neprihvatljivim motivima (loši postupci “lošeg momka”), djeca bila znatno manje sklona da ih imitiraju nego kad je agresija bila nedovoljno očigledno obrazložena, odnosno kad je stajala sama za sebe kao model za akciju. Nepotpuno razumijevanje sadržaja programa, dakle, često dovodi do toga da djeca iz njih stječu stavove i načine ponašanja različite, ili čak suprotne, od namjera njihovih autora.

Generalno govoreći, među istraživačima je u početku preovladavala hipoteza da se porast agresivnog ponašanja kod djece i mladih može u velikoj mjeri objasniti kao imitacija nasilja viđenog na televiziji. I, mada su mnogi ukazivali na pojednostavljenost i jednostranost takvih gledišta, zbog čega su ih naučnici vremenom napustili, ona su i danas veoma prisutna u javnosti. Ipak, ima podataka koji ukazuju na to da nasilje viđeno na televiziji ima mnogo suptilnije, i zato opasnije, načine djelovanja na publiku, kako dječiju tako i odraslu. Prema tim gledištima, mehanizam djelovanja televizijskog nasilja je prije svega takav da postepeno dovodi do ravnodušnosti i pasivnog odnosa prema nasilju u svakodnevnom životu. Kad je riječ o djeci, ovo ima i dodatne razloge: što je dijete mlađe, ono teže pravi razliku među pojedinim vrstama programa. Tako će, recimo, ratnu scenu u informativnom programu posmatrati manje-više isto kao i sličnu scenu u nekom filmu. Drugo, i još važnije, ono na taj način postepeno uči da je televizijsko nasilje samo “kobajagi” i da je, čak i onda kad se zaista događa nekom drugom, ono za njega bezopasno. Dijete izloženo velikim količinama nasilja prikazanog na televiziji postaje, tako, malo pomalo, sve ravnodušniji pojedinac, koga se stvarno nasilje u svakodnevnom životu sve manje tiče. Takav pojedinac će sve lakše dopuštati da ljudi oko njega budu žrtve nasilja, a i samo će lakše postati njegova žrtva. Ovako naučena ravnodušnost prema nasilju, dakle, širom otvara vrata novom nasilju.

Jedan od najpoznatijih istraživača u ovom području, George Gerbner, našao je da se u televizijskim programima zapravo pojavljuje mnogo više nasilja nego što ga u stvarnom svijetu zaista ima. U vezi s ovim, on je istakao jednu zanimljivu (i veoma zabrinjavajuću) hipotezu: gledajući sve više nasilja na televiziji, dijete se postepeno navikava na to da je svijet opasno mesto u kome su ljudi bespomoćni i gdje im je potrebna zaštita nekog jačeg. Zastrašujuće je i zamisliti u kakvom će obliku društva takvo dijete, kad odraste, biti spremno da živi.

Ako su elektronski mediji naše novo, simboličko okruženje, poručuje Gerbner, onda nam je potreban i odgovarajući ekološki pokret. Pokušaj zaštite djece od “simboličkog zagađenja” nasiljem i drugim štetnim sadržajima, u skladu sa Članom 17. *Konvencije o pravima djeteta*, upravo je jedan takav “ekološki” napor. Uspostavljanje sistema oznaka koji bi pomogao da se izbjegnju, ili bar ublaže, štetni utjecaji koje neke vrste televizijskih sadržaja mogu imati na djecu bi, onda, predstavljao jedan važan “filter” u sistemu koji treba da obavi tu značajnu zaštitnu funkciju.

Rejting sistem kao filtriranje filtera

Prije nego što se usredsrijedimo na moguće forme filtera o kome je ovdje riječ, moramo napomenuti da je i sama medijska slika svijeta rezultat jednog vrlo sistematičnog (i, veruju mnogi, veoma opasnog) procesa “filtriranja”. Istraživanja, među kojima najznačajnije mjesto zauzima upravo Gerbnerov višedecenijski *Cultural Indicators Project*, ukazuju na to da televizija, shodno uvjerenjima, vrijednostima i namjerama stvaralaca i/ili finansijera programa, filtrira informacije o realnom svijetu na takav način da stvara iskrivljenu sliku o njemu. Pažljivi statističari su, tako, izračunali da u američkim TV programima, procentualno gledano, ima znatno više nasilja, muškaraca, bijelaca i pripadnika srednje klase, nego što ih u svijetu stvarno ima. Implicitno, ove kategorije ljudi, odnosno ponašanja, na ovaj način dobijaju na značaju i postaju sveprisutni modeli, a ovako “filtrirana” slika svijeta počinje da se doživljava kao istinita. Utjecaj takve slike svijeta na djecu koja su joj svakodnevno izložena nipošto se ne smije potcjenjivati, upozoravaju istraživači. Kad je u pitanju utjecaj televizije na djecu, međutim, ne smije se potcjenjivati ni utjecaj jednog drugog “filtera” – neposrednog socijalnog okruženja djeteta, prije svega roditelja, ali i nastavnika. Zbog toga, da bi rejting sistem uspješno funkcionisao, on bi se morao pozicionirati kao dio jednog sistema filtera, čije druge važne dijelove čine upravo roditelji i nastavnici.

Da bi uspješno obavljao svoju funkciju, rejting sistem bi trebalo da uzima u obzir ove svoje primarne korisnike, tako što bi ih upućivao na konkretnu djecu kojom se bave, sa svim njihovim uzrasnim, intelektualnim, socijalno-emocionalnim, kulturnim i drugim specifičnostima. Ovo bi odraslog stavilo u jednu aktivniju ulogu nego što bi bila ona u kojoj bi naprosto isključivao televizor ili slao dijete u drugu sobu kad se na ekranu pojavi cifra koja je iznad njegovog uzrasta. Na taj način bi, osim uzrasnih, bile uzete u obzir i individualne razlike među djecom. Zbog toga se ovdje zalažemo za sistem oznaka koji, za razliku od cifara vezanih za uzraste, na adekvatniji način usmjerava odrasle - između ostalog i tako što im sugeriše određenu vrstu intervencija. Takvi sistemi postoje i mogu biti prilično komplikovani, a ovdje će biti naveden samo najjednostavniji primjer, korišten u SAD.

Standardne oznake sistema o kome je reč su **AA** (*all audiences* – namijenjeno svim kategorijama publike, bez ograničenja), **PG** (*parental guidance* – preporučuje se da djeca program gledaju samo u prisutstvu i uz komunikaciju s roditeljima), **R** (*restricted* – ograničeno, samo za odrasle) i **X** (oznaka za pornografske sadržaje). U ovom sistemu posebno značajnom nam se čini kategorija PG, koja roditeljima otvara značajne mogućnosti za stav i intervenciju primjerenu osobenostima i potrebama vlastitog djeteta. Ova oznaka podsjeća da zajedničko gledanje televizije i razgovor o onome što se gledalo, djetetu može pomoći da to bolje razumije, a roditeljima možda može otvoriti jedna dodatna vrata u njegov svijet. Ova mogućnost, u vremenu u kome roditelji i djeca sve manje vremena provode zajedno, i sve manje stvari rade zajedno, ima poseban značaj.

Uz zalaganje za rejting sistem u kome se korisnicima daje aktivnija uloga, važno je napomenuti da će ona biti utoliko značajnija ukoliko se odgovarajuće oznake nalaze u novinskim i internet izdanjima TV programa. Bez obaveze da se ovo učini, ovaj i svaki drugi sistem izgubio bi na funkcionalnosti, uskraćujući priliku korisniku da planira svoje i djetetovo vreme i aktivnosti tokom dana i sedmice.

mr. Ivana Zečević

Scene nasilja i njihov utjecaj na djecu

Problem nasilja

Većina djece pokazuje određene oblike nasilnog ponašanja tokom različitih faza svoga odrastanja. Kod neke djece se javi potreba da budu nasilni, jer ne znaju da je takvo ponašanje loše. Oni prosto oponašaju svoju braću, sestre, roditelje, ili pak, ljude kojima se dive. Neka djeca ne znaju za bolji način da komuniciraju sa okolinom, odnosno vršnjacima. Dešava se da su i podstaknuti od strane svojih prijatelja, te da im se takav način ponašanja predstavlja kao "in", ili ponašanje u modi. Neki od njih prolaze kroz teško razdoblje u svom životu, te to pokazuju kroz nasilje, tako da je kod njih nasilje simptom nekog problema. Istraživanja¹ pokazuju da djeca koja vrše nasilje vrlo često dolaze iz porodica u kojima se primjenjuje fizičko kažnjavanje, pa su djeca usvojila fizičko nasilje kao način rješavanja problema. Sljedeći faktori su istaknuti kao rizični faktori:

- porodično okruženje²:
  - emotivni odnos roditelja u ranom razvoju je bez topline i pravog saosjećanja za dijete i njegove potrebe;
  - roditelji su popustljivi i ne postavljaju granice;
  - roditelji nedovoljno nadziru dijete i ne pružaju mu adekvatno vođstvo;
  - roditelji tolerišu agresivno ponašanje;
  - roditelji fizički kažnjavaju.
- osobine djeteta:
  - djeca snažnog temperamenta;
  - impulsivna djeca;
  - agresivna djeca;
  - djeca koja uvijek moraju imati moć i kontrolu,
  - fizički jači dječaci;
  - djeca sa umanjenom sposobnosti saosjećanja,
- utjecaj vršnjačke grupe:

¹ Unicef, Ured za Hrvatsku (2005). Kako zaustaviti bullying – Priručnik za roditelje.; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje nad djecom.

² Za zdrav razvoj djeteta, vrlo su važna iskustva u porodici. Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće, te nedovoljan nadzor i briga roditelja plodna su podloga za razvoj nasilničkog ponašanja djece. Svjedočenje agresivnog ponašanja obuhvata fizičku i verbalnu agresiju roditelja prema djetetu ili fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima. Korištenjem fizičkog kažnjavanja roditelj šalje djetetu poruku kako je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo. Vjerovatno je da će dijete koristiti slične metode i sa svojim vršnjacima. Također, ako je roditelj previše popustljiv kada dijete tvrdoglavo i bez pravog razloga zahtijeva nešto, šalje mu poruku kako takvo ponašanje uspijeva kada se nešto želi postići.

- slabi kočnice u ponašanju;
  - smanjuje ličnu odgovornost;
  - nudi modele ponašanja, pa i nasilničkog.
- utjecaj medija:
    - često i dugotrajno gledanje nasilja smanjuje osjetljivost na posljedice nasilja, te smanjuje saosjećajnost.

Teorije nasilja

Nauka je svoja istraživanja u području nasilja usmjerila tek u dvadesetom stoljeću, kako bi se otkrili njegovi uzroci i priroda. Prve teorije su bile poprilično pesimistične, jer su nasilje shvatale fatalistički. Instinktivističke teorije su nasilje objašnjavale postojanjem agresivne energije, koja je aktivna sve dok se ne isprazni, putem nekog oblika nasilnog ponašanja.

Za razliku od njih autor Bandura, u svojoj teoriji socijalnog učenja, smatra da se nasilno ponašanje uči, kao i svi drugi oblici ponašanja. Određeni oblici ponašanja se uče putem nagrađivanja i kažnjavanja, u direktnom iskustvu, dok se većina komplikovanih oblika ponašanja uči putem utjecaja primjera, odnosno posmatrajući modele. Neke teorije ličnosti govore da je proces identifikacije sa roditeljima nešto što određuje kasniji razvoj individue, prema ovoj teoriji, utjecaj modela je prisutan tokom cijelog života.

Utjecaj medija na pojavu nasilja kod djece

Utjecaj medija na formiranje stavova kod djece nije nimalo beznačajan. Mediji su na trećem mjestu kao izvori učenja nasilja, odmah iza porodice i društvenog okruženja. Djeca su od najranije dobi izložena djelovanju nasilja u medijima. Danas televizija dominira životom djece kako u gradskim, tako i seoskim sredinama. Pored televizije, djeca rano dolaze i u kontakt sa kompjuterima, pa su dosta i u kontaktu sa Internetom i informacijama koje na njemu mogu dobiti.

Više od 50% svog slobodnog vremena djeca provedu u gledanju filmova i sve učestalijem igranju igrice na kompjuteru koje su ponekad prepune nasilnog sadržaja i koje nisu prilagodjene dječijem uzrastu, pa ih djeca često shvataju i oponašaju bukvalno. To djecu dovodi do toga da ih ona u svakodnevnom životu primjenjuju u istim ili sličnim situacijama. Nasilni junaci postaju uzori djeci širom svijeta.

Prema mišljenju teoretičara koji su razvijali **instinktivističke teorije**, utjecaj medija na pojavu nasilnih oblika ponašanja ne postoji, jer se naše ponašanje zasniva na instinktima, koji su nasljedni i gotovi dati. Pojam instinkta sadrži i izvjesno opravdanje nasilja. Za

predstavnik **psihoanalitičke teorije** televizija bi mogla da ima ulogu katarze kod gledalaca. Prema ovoj teoriji instinkt može da se prazni ne samo obavljanjem nasilnih radnji, nego i na zamjениčkoj osnovi, odnosno posmatranjem nasilnih radnji koje obavljaju drugi. Tako bismo mogli reći da bi televizija sa nasilnim sadržajem bila pogodan način za pražnjenje agresije. **Teorija socijalnog učenja** ističe sredinu i učenje kao relevantne činioce u pojavi nasilja. Prema njoj televizija, kao snažan medij masovnih komunikacija, ima veliku ulogu u učenju gledalaca nasilnim oblicima ponašanja. Pristalice ove teorije direktno optužuju televiziju za povećanje nasilja u savremenom svijetu.

Negativni efekti medijskog nasilja su sljedeći:

- djeca postaju tolerantnija prema nasilju i ono im manje smeta;
- razvijaju krive stavove o nasilju i imaju gubitak saosjećanja prema onima koji trpe nasilje;
- počinju gledati svijet kao nasilan, plašeci se da će se naći u situaciji da trpe nasilje;
- sve više ispoljavaju asocijalno i nasilno ponašanje;
- više su izložena nasilju i imaju potrebu za više nasilja u igri;
- konfliktne situacije pokušavaju riješiti koristeći se nasiljem kao prihvatljivim i poželjnim;
- žive u virtuelnom svijetu, ne razvijaju optimalno emocionalnu inteligenciju ni samopouzdanje;
- manjka im kreativnosti, povećava im se mogućnost razvoja depresije i nesigurnosti;
- prisutno je nerazumijevanje pravog značenja nasilja, pa iz toga proizilazi pogrešno zaključivanje;
- nasilje vrši konstantan utjecaj na navike i način života.

Kontekst prikazivanja nasilja

Procjena prikazivanja nasilja zavisi od ukupnog konteksta i od načina umetanja predstava u ukupnu ponudu. Ovdje treba uzeti u obzir i pojedinačno prikazivanje nasilja u njegovom obliku i intenzitetu. Akcijski film npr. sadrži većinom scene nasilja koje u ozbiljnom kontekstu mogu da budu problematične zbog svojih posljedica, ali koje mogu da budu prekinute humorističnim umetcima ili natpisima, pa da umanje negativan efekat na gledaoce. Kod komedija u pravilu nema scena nasilja (one ih ne sadrže), ali konkretni slučajevi mogu da sadrže određene nasilne radnje. Stručno koncipirane ponude vijesti mogu neočekivano da konfrontiraju publiku sa drastičnim slikama žrtava rata ili nesreća. Pri procjeni količine nasilnog sadržaja u tim emisijama treba da budu odvagane ove mogućnosti djelovanja.

Radnja se može utoliko lakše oponašati ako je logički strukturirana kao i ako je koherentno i hronološki ispričana. Ona se teže može oponašati ako je kompleksna ili nelogična i ako sadrži

različite vremenske nivoe. To znači da ukoliko se nasilna radnja prikaže realističnije i hronološki, predstavlja direktnu ponudu za oponašanje.

Zastrašujuće djelovanje mogu da imaju:

1. ponude koje se karakterišu negativnim osnovnim raspoloženjem kao i ponude koje sadrže sumorne, opasne i pesimističke sadržaje (npr. filmovi o katastrofama, suicidu);
2. drastične i krvave slike;
3. visoka emocionalnost često naglašena putem muzike;
4. što je veći udio brutalnih i ekscesivnih scena nasilja;
5. realistički oblikovane scene nasilja u kojima se prikazuju posljedice nasilja (povrede, bol, patnja itd.). To važi naročito onda kad su umetnute u realne i životu bliske kontekste, npr. u prilozima vijesti ili realiti formatima.

Postoje i takve ponude u kojima se zahtijeva dominacija nasilnih scena koja potpuno stavlja u drugi plan ostalu radnju i ostale sadržaje.

Napetost koja se stalno zadržava bez rasterećujućih elemenata (pauze, komični elementi) ili bez smanjivanja na kraju (npr. sretan kraj) može da dovede do stanja visoke uznemirenosti. Napetost može da bude proizvedena u vezi s psihološkim obrascima pripovijedanja (npr. u psihotrileru) ili u akcijama koje sadrže nasilje (npr. u akcijskim filmovima). Stalno zadržanoj napetosti su naročito podložna djeca.

Realistički oblikovane scene nasilja u kojima se ne prikazuju posljedice nasilja (npr. akcijski filmovi) mogu da imaju djelovanje koje je u pogledu nasilja bezazleno. To se naročito tiče još nedovoljno odraslih gledalaca koji nemaju neophodna znanja o pojedinim žanrovima. Nerealistički oblikovane scene nasilja u kojima se ne prikazuju posljedice nasilja (npr. Slapsticks), po pravilu sadrže nizak potencijal ugrožavanja.

Kod ponuda koje se odlikuju napetošću u detalju koji se odnosi na pojedine scene treba da se ispita da li je napetost razgrađena rasterećujućim scenama ili pauzama. Ovdje naročito treba uzeti u obzir da mlađa djeca nisu u stanju da spoznaju filmske ponude u njihovom cjelokupnom kontekstu već da ih razlažu u pojedinačne scene, zbog čega naročito treba da se odvaže moguće djelovanje problematičnih scena.

Veoma je važno da se vodi računa o tome ko su lica koja su nasilna, jer kod figura, koje su na osnovu gore navedenih obilježja naročito atraktivne za recipijente, nasilno ponašanje može da se osjeća kao legitimno. Nosioci simpatija mogu da transponuju primjenu nasilja bez razloga koji mogu da se oponašaju ili da se odbrane kao uspješno ponašanje i ponašanje koje je ostalo

bez posljedica i koje se spoznaje kao pravilno, uzorno i vrijedno oponašanja. Ukoliko postoje određeni rizični faktori nasilno ponašanje može da se prihvati kao model za vlastiti repertoar ponašanja i radnji. Nosioci simpatija s visokim identifikacijskim potencijalom, nad kojima je vršeno nasilje, dobijaju, naprotiv, emocionalno saučešće posmatrača. Često se kao reakcije posmatraju sažaljenje i strah. Nosioci antipatije koji koriste nasilje mogu, nasuprot tome, da očekuju distancirajuće reakcije, a da kao oni koji trpe nasilje ne budu okarakterisani kao žrtve, već kao oni koji to nasilje zaslužuju. Nasilje koje se događa nosiocima antipatije često se može posmatrati u kontekstu nediferenciranih strategija rješavanja problema (npr. samopravda). Pri tom uopće ne dolazi u pitanje pravednost djelovanja dobrog protivnika koji se zalaže za pravednu stvar i koji je pozitivno okarakterisan.

Pored sadržaja i vrsta insceniranja, dramaturški tokovi kao i formalno-estetska sredstva oblikovanja igraju značajnu ulogu u ocjeni ponude. Tako npr. forme insceniranja, dramaturški efekti i filmsko-tehnička sredstva oblikovanja mogu da pojačaju ili da oslabe moć djelovanja scena nasilja. Ovome mogu da doprinesu npr. visoka režijska frekvencija, kadrovi u krupnom planu, kadrovi koji daju detaljan prikaz i kadrovi iz blizine, akustična podloga kao i oblikovanje putem boja i svjetla.

Nasilne radnje i njihove posljedice mogu da budu prikazane direktno, kao odigrane ili prikazane detaljno ili da budu samo nagoviještene u scenama i da tako budu prepuštene fantaziji i moći asocijacije posmatrača. One mogu da budu ponuđene i artifičijelno prenaplašeno ili sa distance.

Perspektiva kamere može da prikaže nasilne radnje kako iz ugla počinioca tako i iz ugla žrtve (subjektivna perspektiva kamere) ili iz jedne distancirane pozicije i da preko izbora perspektive cilja na npr. sugestivna ili distancirajuća djelovanja.

Na kraju

Sve gore navedeno potrebno je uzeti u obzir kada je riječ o prikazivanju scena nasilja, vremenskom periodu u kojem će biti prikazivane i populaciji kojoj se prikazuju.

Smatram da u našem društvu postoji dovoljno faktora koji utječu na to da naša djeca razvijaju nasilne oblike ponašanja i da im sadržaji koje nude radio, televizijske i novinske kuće trebaju da budu više obrazovni i zabavni. Djeca trebaju mirniju budućnost, jer je za pravilan psihički razvoj jedan od najbitnijih uslova emocionalna stabilnost. Podstičimo je.

prof. dr. Jasna Bajraktarević

Utjecaj televizije na djecu

Savremena tehnološka revolucija već decenijama svojom progresijom zbunjuje kako tehnicistički tako i humanistički orijentisane znalce prije svega svojim eksplicitnim pojavnim oblikom a onda sve više pomjeranjem kalendarskih granica njenih dominantnih konzumenata. Dijelom te avangarde mogu se smatrati (gotovo primarno) i elektronski mediji kao najbitniji segmenti našeg mentalnog i enterijerskog prostora kojem pripadamo i koji pripada nama. Veliki broj ljudi, pri ulasku u kuću, prvo dohvati daljinski upravljač, ulazeći u digitalne slojevite prostore ljudskih dostignuća čime stječu utisak da su dio velikog svijeta. Reklo bi se da je alijenacija samo metafizički pojam eksploatisan sa svrhom kolektivne manipulacije radi pojačavanja kontrolisane reakcije masa. Ali nije. Otudenost diktirana elektronskim medijima prisutnija je više nego ikada ranije i osnovni je uzročnik atomizacije društva koja vodi u kolektivnu depresiju.

Ključni problem leži u činjenici da su mediji subjektivni odraz objektivne stvarnosti i kao takvi problematični sa individualnog a ne sa kolektivnog aspekta. Zbog toga se nameće osnovna potreba za analizom psihološki pozitivnih i negativnih aspekata te diktirane stvarnosti koja školski struktura naše stavove, predrasude, stereotipije, ali i interese. U samom epicentru posmatranja prije svega se nalaze djeca i adolescenti i njihov doživljaj elektronskog svijeta koji je nekada i više nego zbunjujući za njih.

Istraživanja utjecaja medija na djecu su u svijetu veoma česta. Prema metodološkoj odrednici su transversalnog i longitudinalnog tipa i mogu se naći u različitim diskusionim grupama. Jedna od posljednjih studija pod nazivom "Mediji i zdravlje djece i adolescenata" predstavlja meta-analizu utjecaja medija provedenih u posljednjih 28 godina. Istraživači sa univerziteta Yale, Nacionalnog instituta za zdravlje i Medicinskog centra California Pacific analizirali su 173 istraživanja iz polja utjecaja medija na zdravlje i zaključili da izloženost televiziji, filmovima, muzici, Internetu i drugim medijima dugoročno negativno utječe na zdravlje djece i adolescenata.

Utjecaj medija mjereno je u odnosu na pretilost, ranu seksualnu aktivnost, slab uspjeh u školi, pušenje, upotrebu droga i alkohola i pojavu poremećaja pažnje i hiperaktivnosti (ADHD). Najjača veza je pronađena između vremena provedenog pred ekranom i pretilosti, koju potvrđuje 86% studija. 88% od 24 studije koje su proučavale povezanost medija i pojave pušenja kod mladih, našlo je statistički značajnu vezu, dok je povezanost korištenja droga i izloženosti medijima potvrdilo 75% od 8 studija. Prosječno američko dijete provede 45 sati

sedmično sa medijima, 17 sa roditeljima, a 30 u školi. Istraživači su roditeljima i edukatorima preporučili da ograniče izloženost djece medijima, da osiguraju programe prikladne godinama djeteta, te da potaknu djecu da više vremena provode u igri vani (Izvor: AFP, Common Sense Media).

Zbog svega ovoga neophodno je taksativno se pozabaviti osnovnim segmentima, uzrocima i posljedicama problematizovanog utjecaja medija na mlađu populaciju.

Medij

Riječ "medij" latinskog je porijekla (lat. medius — srednji, u sredini). U kolokvijalnom jeziku izraz "medij" označava sredstvo prenošenja informacija ili sredstvo komuniciranja. Mediji su kompleksan pojam koji označava sistem javnog informisanja, služe za emitovanje vijesti i audio-vizuelnih sadržaja u svrhu informisanja, obrazovanja i zabave najširih slojeva stanovništva. Masovni mediji (skraćeno masmediji) naziv je za medije široke potrošnje i širokog opsega u koje spadaju: Internet, novine, radio i televizija (prema: http://hr.wikipedia.org/wiki/Masovni_mediji).

Starosne kategorije

Dijete je čovjek od rođenja do puberteta. Razdoblje djetinjstva može se podijeliti na: rano djetinjstvo (do 6. godine), djetinjstvo srednje dobi (od 6. do 10. godine) i kasno djetinjstvo (od 10. do 12. godine). Međutim, ovo su najčešće prihvatljive psihološkopedagoške podjele. Kada su mediji u pitanju, češća orijentacija su uzrasne kategorije date na osnovu pravne legislative (12, 14, 18 godina).

Osnovni agensi socijalizacije djece

Osim roditelja, udio u formiranju ličnosti djeteta imaju škola, vršnjaci i mediji. Svaki pojedinačno doprinosi formiranju identiteta ličnosti.

Negativni aspekt medija

Mediji predstavljaju individualnu projekciju emitovanog sadržaja koja je tumačena u zavisnosti od osnovnih karakteristika ličnosti i trenutnog stanja individue te je stoga utjecaj i opasnost od pogrešnog tumačenja veća, kako zbog svog manifestacijskog oblika tako i zbog latentne poruke koju nosi u sebi i koju djeca prepoznaju, prihvataju ili ne prepoznaju i ne prihvataju.

Senzacionalizam, nasilje i mediji

Prema općeprihvaćenim teorijama učenja po modelu, učenja imitacijom, identifikacijom sa agresorom i drugim psihološkim sentencama, opravdano je zaključiti da se medijski sadržaji duže zadržavaju u svijesti mladih konzumenata i bivaju procesuirana u operativnoj i dugotrajnoj memoriji u zavisnosti od situacijskih okolnosti u kojima se stječe uvid: da li su „problematični“ sadržaji (scene nasilja, eksplicitne seksualnosti i drugo) posmatrani u prisutstvu roditelja, odraslih ili značajnih drugih koji će na pravilan, emocionalno opravdan i racionalno prihvatljiv način objasniti sadržaj ili će dijete biti prinuđeno da samo donosi zaključke. Činjenica je da su mediji poprimili marketinšku orijentaciju te je plasman informacija na tržištu skuplji što je informacija senzacionalnije prikazana. Hipotetička dobit se ogleda u emocionalno dubljem engramskom zapisu koji ostavlja više traga na psihu čoveka i samim tim se ostvaruje gotovo hipnotička veza sa emiterom takvog stila informisanja. Drugim riječima, što je događaj koji se prikazuje više obojen ekstremnim emocijama to se duže pamti i oblikuje našu svijest. Nasilja u medijima ima izuzetno puno – u muzici, sportu, filmovima, reklamama i svim sadržajima koji su relevantni i uobičajeni. Zbog navike gledanja nasilja, prestali smo da reagujemo na njega, smatramo ga očekivanim i uobičajenim i dozvolili smo da nam generacije djece odrastaju bez empatijske i altruističke orijentacije.

Brojna istraživanja potvrdila su da su mnogi današnji mladi nasilnici prvo igrali nasilne igre, a tek potom iskustvo prenijeli u stvarni svijet. Međutim, to ne dokazuje da je virtuelno nasilje uzrok stvarnog nasilja. Naime, uvijek je bilo i uvijek će biti nasilnika. Nekada su „edukatori“ bili lokalni mangupi a sada djeca uče iz filmova i igrica. Bez obzira na to, sva današnja djeca, koliko god ih roditelji štitili ili kontrolisali, često su u prilici vidjeti nasilje kako u virtuelnom svijetu tako i u stvarnosti u kući, školi i na ulici. Isti sadržaj neće se isto reflektovati na svako dijete, pa će tako nasilje u medijima i igricama češće potaknuti nasilje kod zanemarenog ili iz drugih razloga nezadovoljnog i iskompleksiranog djeteta.

Potpune zabrane nikako nisu dobre jer motivišu na kršenje. Naravno, sasvim malu djecu, koja ne razlikuju stvarno od virtuelnog, ne treba izlagati nikakvom nasilju. Kako dijete raste, Internet, igrice, televizija i ostali izvori nudit će mu saznanja i o dobrim i o lošim stranama svijeta. Pritom je najvažnije sadržaj prilagoditi djetetovoj dobi i senzibilitetu, paziti da mediji i kompjuteri ne okupiraju dijete prevelik broj sati tokom dana, kao i da to ne budu jedini oblici igre, učenja i zabave. Čak i ako gleda edukativne sadržaje, dijete koje je prepušteno televiziji i Internetu pokazivat će slične simptome zanemarenosti i frustriranosti kao i ono koje je izloženo nasilju.

Doživljaj i tumačenje eksplicitnih scena seksa i pornografije

Za djecu je bitan razvoj razumijevanja vlastite seksualnosti. Takvo znanje gradi temelje za vjerovanja i stajališta o seksu koja dugoročno mogu utjecati na svakoga pojedinca. Roditelji i škola imaju centralnu ulogu u procesu seksualne socijalizacije, ali sve više utjecaja imaju mediji, koji određuju norme i očekivanja. Iako su erotski i pornografski sadržaji zabranjeni mlađima od osamnaest godina na nivou preporuke, medijska industrija se sve više bazira na seksualnoj konotaciji jer ova vrsta podražaja ima najveću marketinšku i tržišnu vrijednost.

Mediji su samo jedno od sredstava proizvodnje, održavanja i reprodukcije stereotipa o muškarcima i ženama. Jedan od mnogobrojnih primjera je snažan pritisak medija koji sugeriraju da je fizički izgled prioritet. Mediji su dio beskompromisne mašinerije čiji je cilj ostvariti profit aktiviranjem frustracionih mutacija koja evoluiraju u nama u zavisnosti od podražaja.

Oko određenja pornografije vode se ogromne diskusije. Jedna šira definicija govori da se slike, štampani i video materijali koji ne smještaju seksualno ponašanje unutar socijalnog konteksta smatraju pornografskim. Protagonisti nemaju personality, već su svedeni na seksualne objekte i dijelove tijela koji se mogu seksualno iskoristiti. Pornografija je ponižavajući prikaz žena i muškaraca iako dominiraju teme koje favorizuju nejednake odnose moći gdje obično muškarci imaju moć nad ženama. Važno je istaknuti da su se definicije pornografije i pornografskog mijenjale tokom vremena. Ono što se u jednom određenom vremenskom periodu smatra pornografskim, u nekom drugom vremenu može izgubiti to obilježje.

Često pitanje koje se postavlja je razlika između erotike i pornografije, te pitanja cenzure. Razliku između erotike i pornografije je teško definisati. Može se reći da je erotika potencijalno pozitivan, oslobađajući oblik seksualnog izražavanja koji pretpostavlja jednaku moć onoga koji proizvodi, subjekta i konzumenta te slike. Pretpostavlja se da postoji međusobna želja, a ne prisila, za razliku od pornografije koja predstavlja formu opresije. Riječ *cenzura* se ovdje može tolerisati samo u smislu psiholoških ograda koje moraju da budu jasne prije svega odraslima koji su ulozi eksplanatora svih tih scena.

Djeca svih uzrasta ne mogu se nositi s onim što vide u erotiziranim scenama bez obzira da li se radi o spotovima ili filmovima. Njihov doživljaj seksualnosti u najranijem uzrastu indirektno je zasnovan na primarnoj vezi s majkom. Svaka druga konotacija im je opterećujuća i doživljavaju je kao skrnavljenje odnosa sa njom. Otvoreno gledanje koitusa doživljavaju kao svojevrsnu „izdaju“ vlastite predstave o ličnosti nekoga koga vole. S druge strane, eksplicitno prikazivanje različitih oblika seksualne orijentacije za djecu je jednako

zbunjujuće kao i saznanje da se devojčice i dječaci razlikuju, s tim što su ovdje daleko prije spremni da uspostave „istražujuću“ relaciju s istim spolom oponašajući viđeno. Obazrivost kako medija, a pogotovu roditelja, i ovdje mora da bude dominantna uz toliko puta pomenutu potrebu da i najstrašnije scene mogu biti analitički prihvaćene ukoliko odrasli nađu dobro objašnjenje i prezentuju ga djeci.

Otuđenost i pasivizacija

Čovjek je društveno biće, a mediji imaju funkciju instrumentalizacije aktivnog učestvovanja građana u djelovanju društva. Mediji nam serviraju iluziju da smo aktivni dio sistema. Paradoks leži u činjenici da mediji zapravo pasiviziraju gledaoca jer je komunikacija isključivo jednosmjerna. Umjesto svjesnih i odgovornih građana, postajemo bezlični potrošači medijskih proizvoda, a osjećaj kontrole daje nam mogućnost promjene televizijskoga kanala daljinskim upravljačem.

Manipulacija diktiranim sadržajima

Mediji imaju veliku moć manipulisanja masama. Oni su produžetak vlasti, kojoj se pruža mogućnost upravljanja narodom radi komercijalnih i političkih ciljeva. Tako mediji manipulišu i našim stavovima. To se najbolje vidi u medijskoj opsjednutosti modom i modernim. Živimo u potrošačkom društvu, pa se djeca od zaigranih i kreativnih bića mijenjaju u sebične i pasivne potrošače.

Mediji su paradigma emisije općeprihvaćenih normi koje zovemo moral i često nesvjesni agitatori jezičke (ne)kulture. Mediji su potisnuli knjigu i čitanje što se odrazilo na toleranciju grešaka, kršenje pravila akcentuacije, unošenje u standardni jezik nestandardnih grešaka, oblike i riječi, dijalektizme, žargonizme, vulgarizme, nepotrebne tuđice i još mnogo toga čime se književni jezik skrnavi. Motivacija za učenjem se smanjuje, a djeca u tim diktiranim sadržajima, linijom manjeg otpora, guše vlastitu ambiciju postajući indolentna i nezainteresovana masa koja se u oponašanju nasilja jedino osjeća moćno.

Pozitivni aspekti medija

Stvari nisu crno-bijele pa se svi dokazi koji naglašavaju negativnosti medija ne mogu generalizovati ni apsolutizovati. Mediji su i nastali da obogate našu stvarnost i da nam olakšaju neke dijelove života u ubrzanom društvu u kojem živimo, uz činjenicu da svaki konzument preuzima rizik i odgovornost za sebe i za svoju porodicu.

Informisanost i edukacija

Prva je prednost medija što nam mogu približiti događaje i brzo nas informisati. Savremeni čovjek ima opću potrebu za informacijama, jer mu pomažu u funkcionisanju društvenog života. S obzirom na brojnost nepismenih i nisko obrazovanih, može se govoriti o potrebi obrazovanja putem medija, jer je neosporno da mediji kulturno obogaćuju. U svojim programima mediji nude mnoštvo korisnih sadržaja. Utjecaj je medija u obrazovanju velik, pa se stoga u školi i nastavi primjenjuju određeni medijski sadržaji.

Ono što je do danas dokazano jest da utjecaj masovnih medija zavisi o stepenu i načinu na koji ih primaoci koriste. Mediji utječu na ljude, ali primaoci ne treba tretirati kao žrtve medijskog utjecaja, nego kao lica koja su u većoj ili manjoj mjeri sposobna biti aktivni učesnici medijskoga procesa.

Značenje medija u životu djece

Rezimirajući sve do sada rečeno, može se zaključiti da mediji igraju veoma značajnu ulogu u životu djeteta i da stoga moraju da budu dio transparentne edukativne forme. S tim u vezi stalno preispitavanje odgovornosti kao i saradnja sa stručnim timovima u vezi izbora sadržaja nužni su radi zadržavanja primata na ljestvici edukativnih agenasa. S druge strane, onaj neminovni negativni aspekt medija je poziv roditeljima i odraslima da obrate veću pažnju na ono što djeca konzumiraju i da im to bude još jedan povod za iskrenu, emocionalnu i odgovornu komunikaciju i saradnju s vlastitom djecom jer ona djeca koja su okružena brigom, pažnjom i ljubavlju ipak su zaštićena od nasilja, ma koliko ono bilo dio njihovog odrastanja.